

ФЕМІНІСТИЧНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ГАННИ БАРВІНОК

Марина ГЕЛЕТЮК, асист. унів., Факультет Словесності,
Бельцький державний університет імені «Алеку Руссо»
marina.gheletiu@usarb.md

Rezumat: Articolul prezintă o privire de ansamblu asupra motivelor feministe din operele Annei Barvinok. Creativitatea Annei Barvinok este reprezentată de nuvele, a căror temă principală este tema soartei femeilor, a dificultăților și a nedreptății în viața pe calea unei femei. Scrierii concentrează atenția asupra stării psihologice și comportamentului în societate. În operele sale, autoarea evidențiază importanța femeii în diverse aspecte ale vieții: domestice, economice, spirituale, subliniind forța și frumusețea spirituală femeilor, aspirațiile și puterea nemărginită a iubirii. Scriitoarea laudă particularitatea femeii ucrainene, a mamei, a soției și a personalității libere.

Cuvinte-cheie: feminism, identificare de gen, motive feministe, critică literară, modernism.

Abstract: The article presents an overview of feminist motives in Anna Barvinok's works. Her work is represented by short stories, the main theme of which is women's fate, difficulties and injustice in life on a woman's path. Her works focus attention on the psychological state and behavior in society. In her stories, she highlights the importance of women in various aspects of life: domestic, economic, spiritual, emphasizing the spiritual strength and beauty of women, aspirations and the boundless power of love. The writer praises the uniqueness of the Ukrainian woman, mother, wife and free individual.

Keywords: feminism, gender identification, feminist motives, literary criticism, modernism.

Проблема рівності жінок і чоловіків у правах хвилювала суспільство на різних етапах його розвитку. Упродовж кількох століть феміністичні мотиви знаходять своє втілення в українській літературі такими письменницями як: Ганна Барвінок, Олена

Пчілка, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Оксана Забужко тощо, що підтверджує факт існування фемінізму у літературному і культурному просторах. Ім'я письменниці Ганни Барвінок протягом майже усього ХХ століття було викреслено з радянської літературної критики. Із здобуттям незалежності України, стала предметом уваги літературознавців за значущий вплив на українську літературу ХІХ ст., в основному як письменниця, яка висувала на перший план проблеми жінок у суспільстві.

Метою нашої роботи є висвітлення феміністичних мотивів у творчості Ганни Барвінок.

Наші завдання:

1. Здійснити огляд прози Ганни Барвінок в українській літературі ХІХ ст.
2. Здійснити аналіз оповідань Ганни Барвінок на предмет феміністичних мотивів.

Об'єкт дослідження: творчість Ганни Барвінок. **Предмет дослідження:** феміністичні мотиви у творчості Ганни Барвінок.

Характерним явищем європейського модернізму кінця ХІХ – початку ХХ століття було протистояння традиційних і модерних уявлень про місце й роль чоловіка та жінки в соціокультурних процесах, про біологічні й соціальні чинники гендерної ідентифікації. Жінки, прихильниці феміністичних поглядів, почали просвітницьку роботу, соціальну діяльність, порушили питання про рівність прав жінок із чоловіками [1, с. 5].

Ідеї європейського фемінізму прийшли в Україну разом із політичними ідеями демократизму «Визволення жінки не є акт фемінізму, а такий же природний вияв політичної і культурної соціальної еволюції, яким був акт визволення кріпаків, муринів» [5, с. 12]. Але реалізувалися ці ідеї найяскравіше у художній, переважно жіночій літературі, в якій з'являються нові герої [11, с. 86].

Як зазначає Соломія Павличко, «Літературний образ жінки ХІХ століття – «покритки», «бурлачки», «повії», що були квінтесенцією горя, нещастя й немочі, відступив перед «царівною» і «одержимою духом». В українській літературі вперше прозвучав інтелігентний жіночий голос, а разом з ним і феміністична ідея» [11, с. 74].

За словником гендерних термінів, *фемінізм* (від лат. *Femina* – жінка) – теорія рівності двох статей, яка творить ідейну основу організованого руху жінок. Суттю феміністичних переконань є думка, що жінка зазнає суспільної дискримінації, насамперед через приналежність до своєї статі. Сам термін «фемінізм» був сформульований соціалістом-утопістом Шарлем Фур'є в кінці ХVІІІ століття [12, с. 202].

Фемінізм може розглядатися як: 1. філософська концепція соціокультурного розвитку, альтернативна стосовно існуючої європейської традиції, що виявляє неврахованість жіночого спільного досвіду в уявленнях про світ і суспільство; 2. соціально-політична теорія, у якій аналізується пригнічення жінок і перевага чоловіків в історичному минулому й сьогоденні, а також осмислюються шляхи подолання чоловічої вищості над жінками; 3. суспільний рух за рівність прав для жінок, що протистоять соціальній системі, у якій становище людей різних статей є нерівноправним; 4. Ідеологія, що протистоять усім жінконеадекватним теоріям і діям; 5. методологія досліджень, що являє собою суму дослідницьких практик, заснованих на артикуляції жіночого погляду на світ і жіночої системи цінностей [12, с. 203].

Розрізняють також *культурний фемінізм*, який є формою радикального фемінізму, сутність якого міститься в ідеології «жіночої природи» або «жіночої сутності» та намаганні повернути цінність тим відмінним рисам жінки, які здаються недооціненими [12, с. 210].

Культурний фемінізм підкреслює відмінності між чоловіками та жінками, але при цьому вважає, що вони є психологічними та культурно сконструйованими, а не

вродженими. Культурний фемінізм робить акцент на ірраціональній та інтуїтивній стороні життя. Прихильниці цього напрямку підкреслюють різницю між чоловіками й жінками, виділяють чисто жіночі якості, як джерело особистої сили, гордості та суспільного оновлення.

Базова ідея культурного фемінізму – матриархальний погляд на суспільство, при якому все управління опиняється в руках сильних жінок, що спираються на фемінні цінності такі, як пацифізм, кооперація, ненасильницьке залагодження конфліктів, гармонійна регуляція суспільного життя [12, с. 211].

Феміністичні мотиви знаходять своє відображення у творах української літератури такими письменницями як: Ганна Барвінок, Олена Пчілка, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Оксана Забужко тощо.

Творчість Ганни Барвінок представлена короткими оповіданнями, головною темою яких є тема жіночої долі, труднощі та життєва несправедливість на жіночому шляху. В оповіданнях розкривається психологія української жінки через зображення гіркої жіночої долі, складних родинних стосунків та ставлення родини і суспільства до жінки XIX ст..

Перші оповідання «Лихо не без добра» та «Восени літо», написані у 1857 році на Полтавщині під Лубнами, були опубліковані в альманасі «Хата» П. Кулішем 1860 року з невеликими передмовами «Од іздателя». Вони засвідчили жіноче бачення української родини як основи суспільства [4].

У 1861-1862 рр. в журналі «Основа» під рубрикою «З народних уст» було опубліковано твори «С Вольни», «С дороги», «Не було змалку – не буде й до станку», «Стрітський жаль», «Хатне лихо», «Жизнь в одном селе», «Наш дід і піп».

Публікація оповідань під рубрикою «З народних уст» може свідчити про те, що Ганна Барвінок зверталася до народних джерел. Дослідники того часу, зокрема Б. Грінченко, дотримуються думки, що народні мотиви оповідань зазнали художньої обробки авторки. Б. Грінченко у праці «Поет жіночого горя» наголошує актуальність її тематики: «... оповідання Г. Барвінок можна студіювати, як вельми коштовний і правдивий матеріал задля характеристики нашого народного життя. Ще й тим сі невеличкі малюночки мають велику ціну, що авторка придивлялась до народного життя і малювала його за довгий період – років сорок: почавши ще за кріпацтва та аж до сього часу» [4].

Твори Ганни Барвінок дістали ряд високих оцінок митців і критиків її часу: П. Куліша, Б. Грінченка, М. Венгжина, М. Шаповала, В. Чубинського. П. Куліш називав її «поетом жіночої долі», а Б. Грінченко у своїй статті «Поет жіночого горя. О. М. Кулішева» «поетом жіночого горя». Літературні критики відзначали широту проблематики творів й майстерність її розкриття.

Художня творчість Ганни Барвінок – самобутня, ідейно цілісна, художньо довершена – одна з яскравих сторінок українського літературного процесу другої половини XIX – початку XX століття. Основна ідейна парадигма художньої спадщини Ганни Барвінок полягає в розкритті й утвердженні духовності українського народу, увиразненні її кардинальних рис на різних, соціальних, побутових, психологічних обширах життя. Ганна Барвінок будує свою творчість як унікальну художню систему, в якій головним є морально-етичне начало.

Літературна критика I половини XX століття втратила інтерес до етико-моральних, а особливо релігійно-духовних шукань митця. У радянській літературі панувала вульгарно-соціологічна класова теорія. Постать Ганни Барвінок, і її творчість було на тривалий час забуто. Лише С. Єфремов у своїй «Історії українського письменства»

(1919 р.) відводить деяку увагу творам Ганни Барвінок у контексті творчості її сучасниці: *«Проте навіть рано згасши, талант Марка Вовчка не перейшов марно в нашому письменстві, а викликав як згадано вже, до життя цілу школу письменників менших силами, але все ж таки досить помітних на полі нашої белетристики. Перед між ними веде найстарша віком з ветеранів нашого слова, що одсвяткувала р. 1910-го 50-літній ювілей своєї літературної діяльності Олександра Кулішева (псевд. Ганна Барвінок, 1828 – 1911), поет горя й бідування жіночого. У неї трохи вузька сфера творчості, обмежена психічними переживаннями жінки-селянки, але в цій сфері авторка почувала себе цілком вільно й дала низку творів чималої літературної ваги. Оповідання Ганни Барвінок – здебільшого фотографічні малюнки, мало не стенографічне записані пригоди з життя, що подають цікавий матеріал до народної психології, звичаїв, побуту. Краєці з них – «Не було змалку, не буде й до'станку», «Перемогла», «Русалка», «Лихо не без добра», «Восени літо», «Вірна пара», «Квітки з сльозами, сльози з квітками» [6, с. 308].*

На підтвердження думки про схожість мотивів у творчості Ганни Барвінок та Марка Вовчка, В. М. Лисак у своїй роботі «Виховна концепція родини в житті та творчості Ганни Барвінок» виділяє дві характерні ознаки, що проявилися у творах обох письменниць:

- безпосередній голос жінки, який звучав у творах, оскільки героїня сама виповідала світові свої кривди;
- виявлення досконалого уміння передати жіночий характер, мову, уяву, образність тощо, що згодом назвали в художній літературі психологізмом [9, сс. 119-120].

Проте інші дослідники, зокрема, М. Петров, не бачили у Ганні Барвінок послідовності Марка Вовчка [9, сс. 116-119].

В 60-70-х років ХХ століття в радянському літературознавстві закріпилася думка про приналежність письменниці до етнографічно-побутової школи, про що написав Р. Міщук у своїй праці «Українська оповідна проза 50-60-х років ХІХ століття» [10]. Ознаками етнографічно-побутової школи вважалися народницькі ідеї, детальне відображення побуту, звичаїв, обрядів, етики, етнопсихології народу, дидактизм. В ідейно-естетичній програмі етнографічно-побутової школи вбачали обмеженість тематики, проблематики, схематизацію характерів [8, с.189].

Особливість прози Ганни Барвінок у художньому представленні проблеми української жінки. У творах акцентується увага на психологічному стані, поведінці в суспільстві, вчинках, мріях, переживаннях та мові головних героїнь. Героїні наділені загально-визнаними суспільством якостями тогочасної жінки: скромність, працьовитість, сором'язливість, уміння розуміти інших та милосердя. Авторка поетизує образ жінки-селянки, матері, молоді дівчини, яка вимушена переживати непрості умови життя

Твори Ганни Барвінок презентують тему жіночої трагедії, як-то:

1. Одруження без кохання, де героїня була змушена виходити заміж за некогоханого чоловіка *«Як йшла я заміж, так свого жениха й не бачила»* («Лихо не без добра») [2, с. 21], *«Батько й мати любили мене, одначку, вельми а проте силували за вдівця, що він собі заможненький.»* («Перемогла») [2, с. 96]. Оповідання «Перемогла» є ілюстрацією жінки сильної та вірної. Письменниця втілює особисте розуміння шлюбу без кохання, у якому жінка стає невільницею свого чоловіка, постає проблема незалежності жінки в шлюбі. Схожі мотиви жіночої покірливості, терплячості, щоб догодити чоловікові простежуються у творі «П'яниця». Твір підкреслює розбіжність жіночих і чоловічих цінностей, підкорення жіночої

долі чоловічим потребам та інтересам, відмінності жіночого й чоловічого світо-сприйняття, вторинності традиційно жіночих ролей у суспільстві. Водночас жіноче протистояння рідним людям та суспільству, жіноча сила духу, яка здатна подолати всі перешкоди та побороти стереотипи про жінок, які засіли в суспільстві.

2. Суспільний осуд жінки. Проблема людського погляду постає одною из центральних («В-осені літо», «Жіноче бідування»). *«Що як уже я його запобігала, як уже я за все бралась, щоб люди про мене добре слово сказали»* («П'яниця») [2, с. 131]. Одним із прикладів такої суспільної думки є осудження жінки за бездітність та також народжування великої кількості дітей, не маючи фінансової можливості: *«А як у кого хліба нема, а дітей як сарани, – знов дорікають, що багато.»* («П'яниця») [2, с. 136].
3. Чоловік п'яниця, який не працював, а що заробляв те пропивав. У таких умовах жінка була вимушена тягти на собі дім, господарство, дітей, часто терплячи докори і побиття від чоловіка *«Що я горя набралась за тим, що так багато всього вміє! Нічого не робить: п'є, а послі спить... Він у три роки все кончив: і гроші, і хату.»* («Жіноче бідування») [2, с. 126], *«Горе нам, жінкам, із цими п'яницями! Що їм? Празникують! П'ють п'яниці ціли' день, потім борються, потім ну битися, потім позиватись, потім миритись.»* («П'яниця») [2, с. 149]. Образ Стехи з оповідання «П'яниця» трактується як творець власної долі: *«Сама собі не вгодила, що п'яницю полюбила. Така доля моя нещаслива!»* («П'яниця») [2, с. 135]. Стеха не дивлячись на життєві обставини сильна жінка, яка терпіла знущання чоловіка, доглядала та годувала його та власноруч виховувала дітей: *«...Ніяка сила, ніякі сльози, ніяке нарікання, ніщо його не торкає! На дітей дивиться й не бачить, що вони голодні й холодні.»* («П'яниця») [2, с. 144].
4. Важка доля фізично скалічених молодих дівчат, яких не вважали за повноцінних членів суспільства та ніхто не брав заміж через непрацездатність. Письменниця передає важкий психологічний стан через осуд людей: *«Оттак-то я зосталась без ноги. Затмився мені день з того часу. Пропало моє й дівування, всі радощі, мої мрії, мої надії. І змарнієш, і зчорнієш. Радощів ніяких, ані крихітки. Нудьгуєш день за днем. Іноді до крику смерті бажаєш.»* («Квіти з сльозами, сльози квітами») [2, с. 90].

Художня проза Ганни Барвінок втілює важливість ролі жінки в родині та суспільстві. У своїх оповіданнях авторка підносить значення жінки в різних аспектах життя: побутовому, економічному, духовному («Не було змалку...», «П'яниця», «Перемогла» та інші), підкреслюючи духовну силу та красу жінок, прагнення, мрії та безмежну силу кохання. Письменниця оспівує особливість української жінки, матері, дружини та вільної особистості.

Ганна Барвінок не тільки «справжній поет жіночого горя» (Б. Грінченко) та «поет горя і бідування жіночого» (С. Єфремов), а письменниця, що дуже тонко підмічала моральні якості української жінки та демонструвала у зображеннях важких умов та випробуваннях своїх героїнь.

ВИСНОВКИ

Творчість Ганни Барвінок дістала високих оцінок таких митців і критиків її часу, як П. Куліш, Б. Грінченко, М. Венгжин, М. Шаповал, В. Чубинський. Її цінували за широту проблематики й художню майстерність. На початку ХХ століття С. Єфремов бачив у Ганні Барвінок послідовницю Марка Вовчка, М. Петров заперечував вплив Марка Вовчка на Ганну Барвінок. У творах Ганни Барвінок як і Марка Вовчка безпо-

середньо звучить голос жінки, чим самим вони привертала увагу до проблем жінок у тогочасному суспільстві.

«Оповідання з народних уст» Ганни Барвінок є художніми оформленням реальних випадків, які записані з життя. В оповіданнях чітко простежуються: народна психологія, звичаї, побут, у центрі, яких постає образ української жінки як матері-берегині, вірної жінки, християнка

Оповідання презентують тему жіночої трагедії, як-то: змушування молодих дівчат до одруження без кохання, соціальні стереотипи та суспільний осуд, важке життя з чоловіком п'яницею тощо.

Твори Ганни Барвінок буквально пронизані проблемами жінок в суспільстві, жіночим горем та боротьбою жінки проти суспільних стереотипів. У своїх оповіданнях письменниця чітко висловлює свою позицію, щодо ролі жінки у суспільстві, поетизує образ жінки-селянки, матері та молодої дівчини, що з юних років вимушена боротися проти соціальної несправедливості. Зображуючи своїх героїнь у драматичних умовах авторка підносить їх моральні якості, оспівуючи особливу роль жінки у родині і суспільстві.

Бібліографія:

1. АГЕСВА В. Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму. Київ: Факт, 2003. 320 с.
 2. ГАННА БАРВІНОК. Вибрані твори. Київ: ЧАС, 1927. 233 с.
 3. ГАННА БАРВІНОК. Зібрання творів. Том 1. Оповідання з народних уст. В. Шендеровський, В. Яременко. Київ: Академвидання, 2011. 572 с.
 4. ГРІНЧЕНКО Б. Поет жіночого горя. О. М. Кулішева. Літературно-науковий вісник. 1900. Том 11. Кн. 9. сс. 185-203.
 5. ГУПАЛО С. Феміністка. Дзеркало тижня: Міжнародний громадсько – політичний тижневик. Київ: ТОВ Видавничий дім "Ормос", 2008. 9 (08.03-14.03). с.12.
 6. ЄФРЕМОВ С. Історія українського письменства. Київ, 1995. 538 с.
 7. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2003. 688 с.
 8. Історія української літератури ХІХ століття: Навч. Посібник. За ред. М. Т. Яценка. Київ: Либідь, 1996. 384 с.
 9. ЛИСАК В. М. Виховна концепція родини в житті та творчості Ганни Барвінок, Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, №2, 2014. сс. 113-123.
 10. МІЩУК Р. С. Українська оповідна проза 50-60х років ХІХ століття. Київ: Наукова думка, 1978. 415 с.
 11. ПАВЛИЧКО С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ: Либідь, 1999, с. 74.
 12. Словник гендерних термінів. Укладач З. В. Шевченко. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. – 336 с.
 13. ТОМЧУК Л. Ідеологічна парадигма творчості Ганни Барвінок. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 2010. Вип. 14. сс. 171-175. [інтернет ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2010_14_30
-
-